

Semantika in teorija terminologije v znanosti

Diskusija

FRANC PEDIČEK

UVOD

V prispevku Tri temeljne podmene za teorijo terminologije v znanosti (objavljen v zborniku Razprave Filozofske fakultete, Slovenski jezik 2, Ljubljana 1989), je bila ponudena misel o samostojnem položaju semantike v odnosu do lingvistike.

Razprava o tej podmeni (zapisana na osnovi diskusije na posvetu post festum!) ni bila sprejeta v navedeno zborniško objavo. Zaradi tega naj bo sporočena na tem mestu, saj sestavlja skupaj z objavljenim prispevkom integralno tematizacijsko celoto.

Med podanimi tremi podmenami je gotovo najbolj vprašljiva tista, ki semantiko vidi zunaj lingvistike.

To pa zahteva:

- a) pojasnitev odnosa do lingvistike,
- b) pojasnitev sintagme "znanstvena semantika in semiotika".

DISKURZ

K a)

Naj poskušam na to vprašanje odgovoriti s (svojega!) teoretsko-terminološkega pogleda. (Ta je gotovo lahko povsem zmoten, vendar more biti tudi kot takšen ploden za terminološkega teoretika, ki bo podobno pahnjen v to vprašanje!)

Ponovim naj, da mi gre pri odgovarjanju na to vprašanje zgolj za teoretsko-terminološko razčlenjevanje in pojasnjevanje navedenega odnosa.

Izhodiščni teorem, na katerega vežem svoj izčlenjeni odgovor, je tisti o strukturnem modelu znanosti. (Glej: K terminologiji v naši znanosti o informacijah, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 5/1977/78, str. 155-159, in, 7-8/1977/78, str. 354-356!). Vsaka znanost se namreč pojavlja in uresničuje (se mora pojavljati in uresničevati!) na naslednjih strukturnih ravneh: logos ali teorija, episteme ali empirično poznavanje oziroma znanje (veda), tehne, pragma in praksis.

Določena znanost je strukturno dograjena in polno razvita, ko je izoblikovana in ko se potrjuje na vseh svojih navedenih sestavnih ravneh od logosa do praksisa. Dokler se pojavlja le na eni ali drugi tej svoji sestavni ravni, je še vedno v razvojno procesnem oblikovanju, pa tudi če ima za seboj še tako dolgo in slavno zgodovino.

Pomeni, nobena znanost se ne more dovolj in neoporečno samopotrjevati v družini drugih znanosti, če/dokler se zadržuje le na eni ali drugi izločeni sestavni stopnji s celovitega strukturnega korpusa znanosti. Vsaka znanost se mora namreč dosledno razvijati in mora biti plodno uresničevana na vseh navedenih sestavnih ravneh.

Razumljivo in značilno je, da se je mnogo znanosti začelo iz čisto praktičnih človekovih potreb (npr. ob znajdevanju v naravnem fizisu; ob količinskem razporejanju predmetov in pojavov ter ob ugotavljanju njihovih odnosov; ob vzgojnem oblikovanju mladih rodov itd.) najprej na ravni in v vlogi človekovega pripomočka, določenega "orodja". Tako se je tudi iz človekovih potreb po ugotavljanju in preučevanju besed in njihovih razmerij v jeziku ter posameznih pomensko-sporočilnih zvez ter leg razvila in utrdila lingvistika.

Skupna razvojno-strukturna značilnost teh znanosti je, da se gibljejo na znanostno-strukturni ravni tehne, a njihova znakovna posebnost je običajno, da jih označuje pripona "-ika".

Danes je mogoče ugotavljati, da so nekatere teh znanosti z ravni tehne zelo agresivne, kar je nemara posledica napadalnega tehnološko-pragmatičnega duha zadnjega stoletja. Posebno s svojimi "izvedenkami" v psihologiji, sociologiji, politologiji in tudi pedagogiki ni danes lingvistika nobena izjema glede tega. Reči je celo mogoče, da prevzema v zadnjem obdobju mesto nekaterih družboslovnih ved, ki so bile pred časom na prvi tej frontni črti!

Do tod vse lepo in prav! Toda raven tehne je le ena od strukturnih ravni celotne in vsake posebne znanosti. Mnoge današnje tehnološko-tehnične znanosti se tega globoko zavedajo, zaradi tega so si že razvile ali pa pohitreno in skrbno iščejo svoj logos, svojo teorijo, to je "misel" o bistvu pojava, procesa, odnosa, funkcije, ki jim je preučevalno-spoznavalni predmet. Tiste znanosti pa, ki so se rodile na stopnji episteme ali celo v okviru logosa, pa pohitreno in skrbno iščejo svoje ravni tehne, pragme in praksisa.

Pomeni, gre za razvojni čas v znanostih, ko je vsaka od njih postavljena pred nujno in odločilno razvojno nalogo, da se razvije in dogradi na vseh potrebnih strukturnih nivojih znanosti od logosa do praksisa.

Pred to neodložljivo nalogo stoji tudi lingvistika, ki je po svojem predmetu (glasoslovje, oblikoslovje, skladnja!) in po svoji legi v sestavi znanosti o jeziku v širšem globalnem pomenu znanost z ravni zadevne tehne. Seveda je to le njena ožja teoretsko-terminološka opredelitev, ki ji v ničemer ne krni njene nesporne znanstvene vrednosti in njenega bogatega razvoja ter odličnega položaja v humanistiki.

Prevedeno v ustrezno teoretsko-terminološko znakovje to le pomeni, da lingvistike po njenem terminološkem znaku ni mogoče imeti za epistemologijo jezika, to je za "logijo" jezika ali za njegov izoblikovan in razvit logos, temveč za znanstveni nauk o naravi, vlogi in odnosih besedja v jeziku (fonetika, morfologija in sintaksa!). Raven tehne je namreč v sestavi znanosti pokrita z naukom, kakor je raven logosa pokrita s teorijo. Raven episteme s sistemom empirično-raziskovalno ugotovljenih (pozitivnih) znanj ali "po-znanj" o posebnostih in posameznostih iz določenega izseka stvarnosti (veda!). Pragma z aplikacijo, ki je vselej vsebina stroke. Praksis pa z ustrezno metodiko

usmerjanja in povzročanja določenih pojavov, procesov, odnosov in funkcij v objektivni stvarnosti in subjektivni resničnosti.

Po samem teoretsko-terminološkem znaku - in le-ta naj bo tu posebno poudarjen! - lingvistika torej ni "polno" jezikoslovje, to je episteme jezika, čeprav ima opravljenega kupe tovrstnega empirično-raziskovalnega dela. Vendar, če bi hoteli biti dovolj natančni, bi lahko ugotovili, da ima kupe besedno in jezikovno empirično-raziskovalnega dela na tehnološko-tehnični in pragmatično-aplikativni ravni, manj pa ima opravljenega takšnega dela naravi, bistvu besedja, govora, jezika. Še manj sama razvija njihov logos.

Ni zaradi tega slučajno, da se ob lingvistiki danes živo in prizadevno razvija filozofija jezika, njegova logika in gnoseologija. Pa psihologija, sociologija in antropologija jezika, (katere vse želi današnja lingvistika enostavno razglasiti za svoje vsebne discipline!). Vsa ta znanstvena področja iz svojih samostojnih znanstvenih položajev v resnici zapolnjujejo praznino logosa in episteme lingvistike, medtem ko si le-ta danes tematsko globi in razširja svoj obravnavni prostor s psiholingvistiko in svojo različno lingvistično pragmatiko.

Določene razvojne stopnje je takšno nadomeščanje raziskovalno ne dovolj "pokritih" strukturnih ravni v določeni znanosti dopustno in bolj ali manj razumljivo. Toda za razvoj njene identitete oziroma za potrjevanje njene imanence in avtonomnosti razvojno sporno.

Pomeni, prej ali slej se bo tematsko-raziskovalno in teoretsko-terminološko tudi lingvistika morala spoprijeti z nadaljnjim vsebnim razvijanjem in oblikovanjem svojih strukturnih ravni logosa in episteme, na katerih je ostala najbolj nezaposlena, nezasedena oziroma vakantna. Načelo interdisciplinarnosti in transdisciplinarnosti bo pri tem gotovo temeljni uresničitveni zahtevek. Razvoj pa bo prinesel tudi ustrezni znak za znanost o logosu in episteme jezika (morda bo oživel znak "glotologija", ali pa opozoril na znak "lingvologija").

K b)

Drugi ugovor zadeva trganje semantike iz zatrevanje in priznane imanentne vsebnosti v lingvistiki.

Najprej je treba ugotoviti, da je tudi semantika kot znanstvena disciplina s strukturne ravni tehne. Mogoče je ta okoliščina botrovala tako tesni zvezi med obema od vsega začetka, to je od rojstva bréalske in reisingške do saussurjanske semantike.

Toda, kakor je lingvistika znanstveni nauk o besedju, govoru ter jeziku, tako je semantika znanstveni nauk o pomeni znakov, to je besed, medtem ko je mogoče imeti semaziologijo za logos in episteme te snovi.

Znak semantika prihaja na svojem etimološkem dnu iz starogrškega "sēma, -atos" s pomenom znamenje, znak, sled, geslo, povelje, pečat, slika, podoba, pismenka, zastava, grobišče. Je pa izvedenka iz glagola semaino s pomenom označujem, dam znamenje, zapovedujem, javljam, sporočam, razlagam. (N.B. - A. Doklerjev Grško-slovenski slovar (1915) nima znaka "semantikós", na katerega se semantiki sklicujejo!)

Torej lingvistična semantika s teoretsko-terminološkega vidika ni znakovslovje, še manj pomenoslovje pleno sensu, temveč je znanstveni nauk "o besednih znakih, njihovih oblikah in skupinah kot nosilcih določenega pomena ali smisla, to je kot sredstev za označevanje določenih predmetov, pojavov in odnosov materialnega in psihičnega sveta."

Toda danes ob terminološkem znaku "semantika" ne gre več samo za besedne oziroma jezikovne, to je lingvistične znake (čeprav je lingvistika najdlje in najgloblje razvila to svoje "znakovno pomenoslovje"!); temveč se semantika vse bolj pogosto predstavlja kot nauk tudi v vrsti mnogih drugih področij. Zaradi tega je vse več govora o medicinski semantiki, likovni, glasbeni, psihosemantiki, sociosemantiki itd. Tako je tudi upravičeno govoriti o znanstveno-terminološki semantiki, ki se pa najtesneje stika z znanstveno-terminološko semiotiko, to je z naukom o znanstveno-terminoloških "pomenih pomenov", ki jih vsebuje, nosi v sebi določen znanstveni-terminološki znak za določen znanstveni pojem.

Semiologija kot znakovno pomenoslovje in semiotika kot nauk o znakih za določene "pomene pomenov" pa ima svojo etimološko korenino v starogrški besedi "semēion" v pomenu znamenje, znak, geslo, zastava, sled, dokaz, pečat.

Že površinski pogled nam razkrije, da so navedeni znaki za "semēion" vse bližje "pomenu pomena", saj geslo, zastava, sled, pečat razkrivajo pomenskost svojega znaka in javljajo z njo svojo sporočilnost (ne z golo znakovnostjo, kakor pri "šēma"!).

Reči je potemtakem mogoče, da izvira pojmovna in nanjo oslonjena terminološka razlikovalnost med semantiko in semiotiko oziroma med semaziologijo ter semiologijo najprej iz različnih strukturnih ravni znanosti, saj gre v prvem primeru za raven tehne in v drugem za raven episteme, največkrat tesno povezano z ravniyo logosa.

Drugo nujno pojmovno oziroma terminološko razmejevanje med semantiko in semiotiko ter med semaziologijo ter semiologijo pa se pojavlja iz dveh znanstvenopredmetno različnih raziskovalnih izhodišč oziroma pogledov. Semantika oziroma semaziologija raziskuje pomene znakov, ki jih imajo in nosijo v sebi kot označenci, semiotika oziroma semiologija pa raziskuje znake za pomene, kakršne so jim jih dali njihovi označevalci.

Ali drugače, pri semantiki in semaziologiji gre za preučevanje in raziskovanje pomenov iz določenih znakov in le iz tega izhodišča za njuno "pomenoslovje"; pri semiotiki in semiologiji pa gre za preučevanje in raziskovanje znakov iz določenih pomenov in le iz tega izhodišča za njuno "znakoslovje".

Podana teoretsko-terminološka razčlenitev pojmov in znakov "semantika" ter "semiotika" nas je pripeljala do njune pomenske vsebine, kakršno je obema pojmomoma in terminoma zanju priustvarila in dala lingvistika, ko pravi "Semantika je študij pomena besed, posebno njihovega razvoja in sprememb. Študij odnosa med znaki ali simboli in kar le-ti predstavljajo." Semiotiko pa določi kot "splošno teorijo o znakih in njihovi rabi v jeziku, vključujoč pragmatiko, sintakso in semantiko" (New Webster's Dictionary, 1975, str. 1368, 1370).

To ni redek pojav, ki je pač nasledek tistega rekla "Kdor prej pride, prej melje". Tako je tudi v jeziku. Kdor ustvari nek znak, ga tudi lahko prvi napolni z vsebino, ki mu je blizu. In tako je lingvistika zapolnila znak "semantika" s pomenoslovjem, a vse, kar je začutila kot nepregledno področje onkraj svojega "besednega pomenoslovja", je enostavno podarila semiotiki, ki jo je opredelila kot znakovoslovje.

Vendarle obstaja podmena, da upomenjevanje teh dveh znakov nemara le ni na najbolj pravi poti. K temu govori vse več današnjih glasov, ki s to in takšno lingvistično pomensko določevalnostjo obeh niso zadovoljni in ugotavljajo vse več pomenskih in drugih neskladij v njej in izvirajočih iz nje.

Ostaja torej - ob vsej hipotetičnosti podane teoretsko-terminološke analize! - odprto vprašanje: ali ohranitev doslejšnjega pojmovalnega konsenza ali sprožitev postopka za prevpomenjenje obeh navedenih znakov.

Kakorkoli že stojijo danes zadeve okrog znakov in pomenov "semantika" ter "semiotika", je vendarle mogoče reči, da v razvijanju in preučevanju znanstvene terminologije zgolj lingvistično normiranje pomenov iz znakov, to je terminov, ni zadostno, saj je treba znanstvene pomene in njihove avtentične ter avtohtone nosilce, to je pojme, ter znake zanje, to je termine, nenehno kompetentno strokovno razvijati, dopolnjevati, čistiti in "ažurirati". To vse pa presega naravo in vlogo lingvistike, pa tudi pristojnosti njene vsebne (lingvistične) semantike.

Zaradi tega je tu treba postaviti in vključiti v ustrezno pomenoslovno in znakovno vlogo znanstveno semantiko in znanstveno semiotiko (mogoče: semantiko in semiotiko znanosti!).

V znanstveni semantiki gre za preučevanje in raziskovanje funkcionalnosti pomenov in znanstvenih pojmov, ki jih nosijo, vsebujejo in označujejo določeni znanstveni termini.

V znanstveni semiotiki pa gre za preučevanje in raziskovanje narave znakov, to je znanstvenih terminov, razvijajočih se iz določenih pomenov in njihovih nosilcev - znanstvenih pojmov.

Če je v lingvistiki, kot temeljnem nauku o besedju, govoru in jeziku, zadostna semantika, ki služi inventarizaciji in normiranju pomenov iz znakov naravnega in knjižnega jezika (in je semiotika ob tem odvečno, čeprav zanimivo "razkošje", ki se producira onkraj lingvistike!), pa v teoriji znanstvene terminologije to ne more biti tako.

V njej sta enako pomembna in preučevalno ter raziskovalno nujna tako semantika kakor semiotika, saj gre za preučevanje in raziskovanje tako pomenskosti znakov kakor znakovnosti pomenov. To je za preučevanje in raziskovanje tako pomenskosti znanstvenih terminov, kakor terminološkosti znanstvenih pojmov.

SKLEP

Gre torej za naslednji, dovolj razvidni povzetek nakazanega diskurza: Semantika kot današnje naglo razvijajoče se tematizacijsko področje ima mnogo širšo analitsko-sintetsko polje, kakor je zgolj lingvistično. Zatorej je semantika le disciplina lingvistike takrat, kadar gre izključno za področje lingvistične semantike. Kadar pa gre za semantiko znanosti v okviru teorije terminologije v znanosti, to ni, ker gre v tem primeru za samostojno in zunajlingvistično semantiko. Tako tudi v primeru medicinske, likovne, filozofske (gnoseološke), živalsko komunikacijske ter vseh drugih semantik, ki so danes vse bolj avtohtona in avtentična samostojna semantična področja raziskovanja znakov z njihovimi pomeni.